

Adam möjek bolan bolsa, medeniýetleşip bilmezdi

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Adam möjek bolan bolsa, medeniýetleşip bilmezdi ADAM MÖJEK
BOLAN BOLSA, MEDENIÝETLEŞIP BILMEZDI

Hakykatda, adamyň akyl-huşy we ýagşylygy bolmasa, adamzat öňe gidip bilmezdi we müňlerçe ýyl öňki görnüşindäki ýaly galardy Mundan ýigrimi ýyl öň doktor Muna el-Bulaýhed «Patyşalykdaky liseý okuwçylaryň arasyndaky medeni identifikasiýa» atly doktorlyk dissertasiýasynyň üstünde işleýärsi. Tema boýunça ylmy-barlag işleriniň çäginde doktor Bulaýhed birtopar okuwçydan «Möjek bolmasaňyz, möjekler sizi iýer» diýen meşhur söz hakdaky pikirlerini sorady.

Ýetmiş göterimi bu söze goşulýandyklaryny, ýagny adamlaryň size hüjüm etmegini we duşmançylyk etmegini sizden gorkmadyk

ýagdaýynda hiç zadyň saklap bilmeýändigine ynanýandyklaryny aýtdylar.

Muny eşiden alym şeýle diýdi:

– *Birnäçe ýyldan soň bu adamlar işçi güýjüne ukyply ýaşa ýetmeli we adamlar bilen gatnaşmaly, şol wagtam möjegiň roluny oýnamalymy?*

Şu hepde adamyň tebigatyna mahsus ýabanylaşandygy we adamlaryň biri-birlerine we aýratynam tanamaýanlaryna garşy edýän haksyzlyklarynyň we zulumlarynyň tutarygynyň şudygy barada pikirdeş dört awtoryň makalasyna gabat gelenimde, biraz könelişen ýokarky gürrüň ýadyma düşdi.

Köp sanly okyjymyň şuny özlerine prinsip edip alandyklaryny bilmän duramok. Belki-de, bu pikire garşy çykmaýanyma we doly garşy çykmaýanyma geň galyp, şeýle diýendirler: Alymlaryň we şahyrlaryň nesilden-nesile üstünde dil birikdiren zadyny nädip inkär edip bilýärsiň?

Hakykatda, araplar bilen birlikde gadym medeniýetleriň köpüsi muňa güýçli meýil bildiripdir. Şonuň üçinem ata-babalarymyz we döwürdeşlerimiz el-Mutennebi ýaly şahyryň şu setirini mysal getiripdirler:

*«Ynsan tebigaty ýugrulan zulma.
Eger ýagşy hüýli birini görseň,
Bil ki, bu onuň ejizliginden...»*

Ýene bir şahyr Zuheýr bin Ebu Selma bolsa şeýle diýýär:

*«Ýarag bilen goramasaň ýeriňi,
abraýyňy. Şobat ýykylar gider.
Kişä azar bermedige azar ber».*

Ençeme sylagly şerhçileriň «Ony adam boýnuna aldy. Dogrusy, ol örän zalym, örän jahyldyr» aýatyny ýokardaky manyda, ýagny adam tebigatynyň ýabanylaşan görnüşinde tefsir edýändiglerini gördüm.

Hormatly okyjylary eýýäm adam tebigatynyň bular ýaly düşünilmeginiň edermenlik düşünjesi bilen baglanyşdyrylýandygyny duýandyrlar.

Bu iki utgaşyk pikiriň edil Zuheýriň ýeriň we at-abraýyň kimdir birine zulum etmezden gorap bolmajagyny aýdyşy ýaly, şu ikisini goramak üçin başgalara zulum etmegi mahabatlandyrýan ýokardaky setiri ýaly fiziki güýje baş egmäge we gylyjy öwmäge öwrülendigine üns berendirler. Hatda bu pikir Mutennebi tarapyndan aç-açan aýdylypdyr:

«Belent at-abraý özi üçin gan dökülmese goralyp bilinmez»

Edil şolar ýaly Abu Tammam hem «Gylyç kitaplardan has dogry gürleýär» diýipdir.

Ýogsam bolmasa, kitap Allatagalanyň ýaradan ynsanyny goraýan bolsa, gylyç onuň ömrüni soňlandyrýar ahwetin.

Şeýle ýagdaýda gylyç kitapdan nähili has dogry gürläp bilýärkä? Men-ä düşünemok.

Şeýle setirleriň hemmesiniň belli bir ýagdaýlara gönükdirilip ýazylandygyny-da aýtmalydyrys. Belki-de, awtorlary pikiriň özüniň (gylyjy we gan dökmegi mahabatlandyrmagyň) absolýut pikir bolmagyny maksat edinenem dälidirler.

Emma hakykatlar bize her biriniň içerden gaýnap çykan pikiriniň aýdylan şertlerinden abstraktlaşyp, adamlaryň dürli wagtlarda we şertlerde, ýeke pursatlygam bolsa manysyny seljermesden ýa-da üstünde pikirlenmesden paýlaşýan prinsipine öwrendigini görkezýär.

Bu doly ýalňyş bolmasa-da, görnetin kemter gaýdýan we zyýanly manydyr.

Ähli ýurtlaryň we medeniýetleriň gylyçdyr ýaragy mukaddesleşdirmegine düşünse bolar. Emma Ýewropa Renessansy döwründe möhüm wakalaryň birine, adam tebigatyna gönükdirilen köne kabul etmäniň yza galmagyna, adamy rasional we ýagşylyksöýüji sypatda görýän çapraz labyl etmäniň orta çykmagyna şaýat boldy.

Başgaça aýdanda, bu kabul etmä görä, eger adam iki saýlaw bilen ýüzbe-ýüz bolsa, özi we başgalary üçin iň gowusyny saýlap alýar.

Mantyklydygy we edýän işiniň netijelerini önünden ölçerýändigini üçin iň gowusyny saýlap alýar. Özüne zyýan bermeýändigini üçin

başgalara-da peýdalysyny saýlaýar, çünki ol ahlakly jandardyr. Döwürdeş amerikan filosofy Jon Rolzyň aýtmagyna görä, adamy beýleki jandarlardan tapawutlandyrýan zat – onuň jisimde we gymyldy-hereketde adalaty, ýagşylyyy saýgaryp bilme, ony erbetlikden tapawutlandyrma we umuman alanda ýagşylygy saýlap alma ukybydyr.

Hakykatda, adamyň akyl-huşy we ýagşylygy bolmasa, adamzat öňe gidip bilmezdi we müňlerçe ýyl öňki görnüşindäki ýaly galardy. Ýagşylyk diňe garyp-gasarlara we mätäçlere ýardam etmek bilen çäklenmän, ýer ýüzüniň ösmegine, adam durmuşynyň we ösüşiniň haýsydyr bir görnüşde gowulanmagyna goşant goşýan her bir işi öz içine alýar.

Daş-töweregimizde gözümiziň görýän her bir zady adam aklynyň we ýagşylygynyň delilidir.

Tewfik SEÝF,
Saud Arabystanly filosof.

Penşenbe, 13.07.2023 ý. Filosofiýa